

Kratke analize
September 2024

Andreja Kokalj

Vpliv razmer na trgu dela na zaposlovanje oseb z invalidnostmi in kakovost njihovega življenja

Kratke analize

Vpliv razmer na trgu dela na zaposlovanje oseb z invalidnostmi in kakovost njihovega življenja

Izdajatelj:

Urad RS za makroekonomske analize in razvoj
Gregorčičeva 27
1000 Ljubljana

Avtor: Andreja Kokalj

Tehnično urejanje: Mojca Bizjak

Ljubljana, september 2024

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID 206502403

ISBN 978-961-6839-57-0 (PDF)

Spletna lokacija publikacije:

<https://www.umar.gov.si/publikacije/kratke-analize/publikacija/vpliv-razmer-na-trgu-dela-na-zaposlovanje-oseb-z-invalidnostmi-in-kakovost-njihovega-zivljenja>

Publikacija je brezplačna.

©2024, Urad RS za makroekonomske analize in razvoj

Razmnoževanje publikacije ali njenih delov ni dovoljeno.

Objava besedila in podatkov v celoti ali deloma je dovoljena le z navedbo vira.

Vsebina

	Povzetek.....	1
	Uvod	2
1	Vključenost oseb z invalidnostmi na trg dela.....	3
2	Kakovost življenja oseb z invalidnostmi	8
	Zaključek.....	12
	Literatura in viri	13

Povzetek

Po zadnjih ocenah Eurostata vsak četrti odrasel prebivalec EU živi z eno od oblik invalidnosti, kar pomeni 101 milijon ljudi. Članice EU so kot pogodbenice Konvencije o pravicah invalidov in s sprejetjem nove Evropske strategije o pravicah invalidov za obdobje 2021–2030 ter evropskega stebra socialnih pravic problematiko oseb z invalidnostmi uvrstile med prednostne naloge EU.

Gibanja na trgu dela so bila ob visoki stopnji delovne aktivnosti in nizki brezposelnosti od leta 2019 ugodna, vse večji strukturni problem pa postaja pomanjkanje delovne sile. Zato želimo v prispevku prikazati, kako razmere na trgu dela vplivajo na vključevanje oseb z invalidnostmi med delovno aktivne in na kakovost njihovega življenja.

Analiza je pokazala, da se v zadnjih letih zaradi splošnega izboljševanja razmer na trgu dela v tem vidiku izboljšuje tudi položaj oseb z invalidnostmi; zmanjšuje se število brezposelnih oseb s statusom invalidnosti, število dolgotrajno brezposelnih oseb s statusom invalidnosti pa se je od leta 2018 prepolovilo. Tudi vrzel v stopnji delovno aktivnih oseb z in brez invalidnosti se je od leta 2020 v Sloveniji zmanjševala in bila manjša kot v povprečju EU. Na drugi strani pa je bilo izboljšanje na področju kakovosti življenja oseb z invalidnostmi manj izrazito. Slovenija se sicer po večini analiziranih kazalnikov kakovosti življenja uvršča bolje od povprečja EU, vendar so osebe z invalidnostmi v primerjavi z osebami brez invalidnosti še vedno prikrajšane. Podatki kažejo, da se je od leta 2020 kakovost življenja oseb z invalidnostmi postopoma izboljševala in leta 2022 dosegla raven pred epidemijo, lani pa se je njihov položaj spet nekoliko poslabšal.

Uvod

Približno četrtnina državljanov EU navaja eno izmed oblik invalidnosti, ki omejuje njihove vsakodnevne dejavnosti, zato je bilo na ravni EU sprejetih več strategij in politik, ki spodbujajo enakopravnejšo udeležbo oseb z invalidnostmi¹ v vsakdanjem življenju. Leta 2022 je imel 101 milijon ljudi oziroma 27 % prebivalcev EU, starejših od 16 let, eno od oblik invalidnosti (Eurostat, 2024). Te osebe se kljub ambicioznim ciljem² evropskih politik še vedno dnevno soočajo z ovirami pri zaposlovanju, izobraževanju, dostopu do zdravstvenega varstva ter udeležbi v političnem življenju in so omejene pri vsakodnevni dejavnosti³ (EK, 2021). Da bi osebam z invalidnostmi omogočili polno vključevanje v družbo, je marca 2021 Evropska komisija (EK) predstavila Strategijo o pravicah invalidov za obdobje 2021–2030. Ta temelji na rezultatih in ugotovitvah pretekle strategije (2010–2020) ter skupaj z evropskim stebrom socialnih pravic (ESSP)⁴ predstavlja temelje za zagotavljanje enakih možnosti in izboljšanje kakovosti življenja oseb z invalidnostmi. ESSP določa, da morajo imeti osebe z invalidnostmi za zagotavljanje dostojnega življenja pravico do dohodkovne podpore, storitev za omogočanje udeležbe na trgu dela in v družbi ter do delovnega okolja, prilagojenega njihovim potrebam. Ciljem EK sledi tudi Slovenija, ki je z namenom večjega vključevanja oseb z invalidnostmi v družbo že leta 2006 sprejela svoj prvi Akcijski program za invalide 2007–2013. Najnovejši Akcijski program za invalide 2022–2030 je bil sprejet leta 2021 in obsega 13 temeljnih ciljev ter 120 ukrepov.

Ob rekordni ravni zaposlenosti in sočasemu pomanjkanju delovne sile v obdobju po epidemiji covid-19, je bil eden od izzivov trga dela tudi povečanje delovne aktivnosti tistih skupin, ki niso bile udeležene na trgu dela. Čeprav so se v Sloveniji razmere na trgu dela in zaposlitvene možnosti po krizi zaradi epidemije hitro izboljšale, se ranljive skupine še vedno soočajo z visoko stopnjo brezposelnosti. Med brezposelnimi z več težavami pri zaposlovanju so starejši, dolgotrajno brezposelni, brezposelni brez izobrazbe, osebe z zdravstvenimi ali drugimi omejitvami in mladi (UMAR, 2024). Po okrevanju trga dela po epidemiji covid-19 se v Sloveniji soočamo s primanjkljajem delovne sile predvsem zaradi strukturnih neskladij in demografskih sprememb. Povečanje vključenosti na trgu dela za osebe, kjer je ta podpovprečna, in vključitev teh oseb v delovno aktivnost sta pomembna za zmanjševanje pomanjkanja delovne sile (ZRSZ, 2023). V prvem delu prispevka smo zato pogledali, ali sta rekordna raven zaposlenosti in pomanjkanja delovne sile v Sloveniji vplivala na vključenost oseb z invalidnostmi na trg dela. Ker pa sta delo in zaposlitev tudi za osebe z invalidnostmi ključnega pomena – ne le z ekonomskega vidika, temveč tudi za posameznikovo samopodobo, večjo vključenost v družbo in samostojnejše življenje – smo v drugem delu prispevka pogledali še nekatere ključne vidike kakovosti življenja oseb z invalidnostmi, predvsem v primerjavi z osebami brez invalidnosti.

¹ V prispevku uporabljamo termin oseba/-e z invalidnostmi, ki opredeljuje različne vrste invalidnosti in obravnava invalidnost s perspektive človekovih pravic. Ta termin je opisovalen, natančno sledi izvorni terminologiji Konvencije o pravicah invalidov ter opisuje stanje oviranosti in ne lastnosti teh ljudi (ZNE, 2024). Termin invalid uporabljamo le, kadar se sklicujemo na zakonodajo in pravne akte. Za osebe, ki imajo formalno priznan status invalida skladno z zakonodajo, uporabljamo izraz oseba/-e s statusom invalidnosti.

² Evropske politike na področju oseb z invalidnostmi med prednostne naloge postavljajo zagotavljanje enakih možnosti na vseh področjih brez diskriminacije in zagotavljanje neodvisnega ter dostojnega življenja oseb z invalidnostmi. Njihov cilj je doseči bistveno izboljšanje na vseh področjih življenja oseb z invalidnostmi in podpreti države članice ter institucije EU pri izvajanju Konvencije o pravicah invalidov.

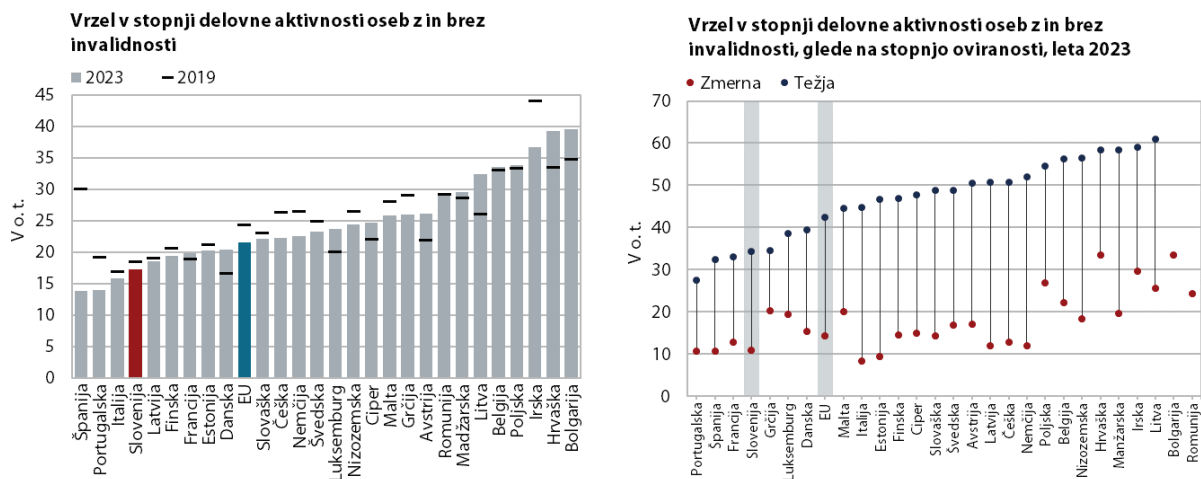
³ Za podrobnejši pregled delovanja države glede uresničevanja pravic oseb z invalidnostmi do enakih možnosti na vseh področjih družbenega življenja glej posebno poročilo Za uresničevanje pravic ljudi z invalidnostmi v Sloveniji (ZNE, 2024).

⁴ ESSP je bil razglašen leta 2017 na socialnem vrhu v Göteborgu s strani Evropskega parlamenta, Sveta EU in EK. Namen ESSP je zvišati socialne standarde v državah članicah EU s primernimi sistemi socialne zaščite, ustreznimi politikami trga dela in enakih možnosti za večjo blaginjo Evropejcev. Steber določa 20 ključnih načel in pravic za boljše življenjske in delovne pogoje v EU. 17. načelo obravnava vključenost oseb z invalidnostmi. Od leta 2021 je ESSP sestavni del vseh politik EU, njegovo uresničevanje pa se spremlja v okviru evropskega semestra (UMAR, 2021).

1 Vključenost oseb z invalidnostmi na trg dela

Vrzel v stopnji delovne aktivnosti oseb z invalidnostmi glede na osebe brez invalidnosti je v Sloveniji nižja kot v povprečju EU in se je v primerjavi z letom 2019 malenkostno zmanjšala. Vključenost oseb z invalidnostmi na trg dela je eno najpomembnejših področij za izboljšanje njihovega vsesplošnega položaja, a so v primerjavi z osebami brez invalidnosti pogosteje prikrajšane. Leta 2020 je bilo v EU med osebami z invalidnostmi, starimi 20–64 let, zaposlenih 50,7 %, med osebami brez invalidnosti pa 75,1 % (Grammenos, 2023). Status invalidnosti posamezniku zmanjšuje možnost zaposlitve, kar razkriva vrzel v stopnji delovne aktivnosti, ta je bila leta 2023 v EU 21,5 o. t. V Sloveniji je vrzel sicer med manjšimi v EU, a se je od leta 2019, ko je znašala 18,5 o. t., znižala le za 1,2 o. t. (Slika 1, levo). Med državami članicami so opazne velike razlike, ki so, bolj kot posledica razlik v demografski sestavi ali zdravstvenem stanju prebivalcev posamezne države, posledica nacionalnih politik (načel socialne države, zakonov o nediskriminaciji in politik socialne pomoči) (Atanasova, 2024). Vrzel je v veliki meri odvisna tudi od stopnje invalidnosti oziroma oviranosti, in sicer težja kot je invalidnost, večja je vrzel (Slika 2, desno).⁵

Slika 1: Vrzel v stopnji delovne aktivnosti oseb z in brez invalidnosti je v Sloveniji že daljše obdobje med manjšimi v EU (levo); podobno velja tudi pri posamezni stopnji oviranosti (desno)

Vir: Eurostat (2024).

Opomba: Za Bolgarijo in Romunijo za leto 2023 ni podatka za vrzel v stopnji delovne aktivnosti oseb z in brez invalidnosti, za osebe s težjo oviranostjo.

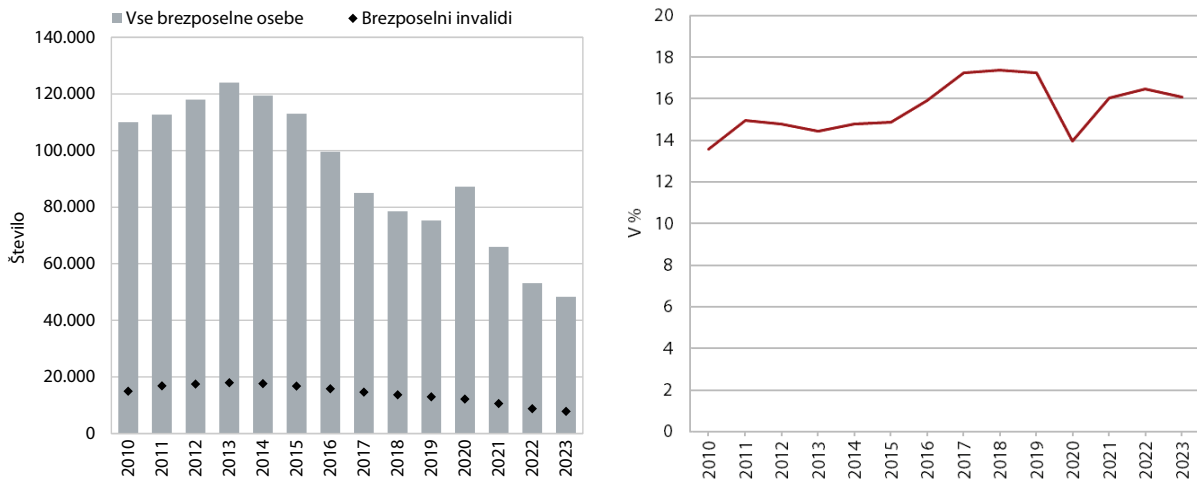
V Sloveniji se je zaradi splošnega izboljšanja razmer na trgu dela v zadnjih letih število brezposelnih oseb s statusom invalidnosti opazno zniževalo. Ranljive skupine na trgu dela se pri zaposlovanju srečujejo z dodatnimi ovirami, ki so posledica pogosto neugodne starostne in izobrazbene strukture⁶, manjše fleksibilnosti ter v primeru oseb z invalidnostmi tudi večje prisotnosti zdravstvenih težav (IRSSV, 2024; ZRSZ, 2023). V Sloveniji se je v zadnjih letih število brezposelnih oseb s statusom invalidnosti, kot posledica splošnega zmanjševanja brezposelnosti, velikih potreb po kadru in večjega obsega zaposlovanja, zmanjšalo (MDDSZ, 2022; UMAR, 2024). V obdobju 2010–2023 se je to število prepolovilo (2010: 14.920, 2023: 7.784) (ZRSZ, 2024), vendar se še vedno pogosteje srečujejo z brezposelnostjo kot osebe brez invalidnosti, kar kaže na specifične izzive, s katerimi se osebe z invalidnostmi soočajo pri iskanju zaposlitve. Ker delež oseb z invalidnostmi med

⁵ Vrzel v stopnji delovne aktivnosti oseb z zmerno oviranostjo in brez je bila leta 2023 v Sloveniji 11,0 o. t. (EU: 14,4 o. t.), za osebe s težjo oviranostjo pa 34,3 o. t. (EU: 42,4 o. t.).

⁶ Med vsemi prijavljenimi brezposelnimi invalidi je bilo konec leta 2023 61,7 % starejših od 50 let, 33,6 % starih od 30 do 49 let in 4,7 % starih od 18 do 29 let. Glede na izobrazbeno strukturo je bilo med vsemi prijavljenimi brezposelnimi invalidi takih s končano OŠ ali manj 35,0 %, nižje ali srednje poklicno izobrazbo jih je imelo 37,0 %, srednje splošno izobrazbo 20,0 % in terciarno izobrazbo 8 % brezposelnih invalidov (ZRSZ, 2024).

vsemi brezposelnimi niha glede na skupno število brezposelnih (delež upada, kadar skupno število registriranih brezposelnih narašča, in obratno) (UMAR, 2021) in ker brezposelnost oseb z invalidnostmi upada počasneje od skupne brezposelnosti, se je delež brezposelnih oseb s statusom invalidnosti med vsemi registriranimi brezposelnimi v zadnjem desetletju malenkostno povečal. Konec leta 2023 je bilo med vsemi brezposelnimi 7.784 oseb s statusom invalidnosti, kar predstavlja 16,1 % celotne registrirane brezposelnosti, leta 2010 pa 13,6 % (ZRSZ, 2024).

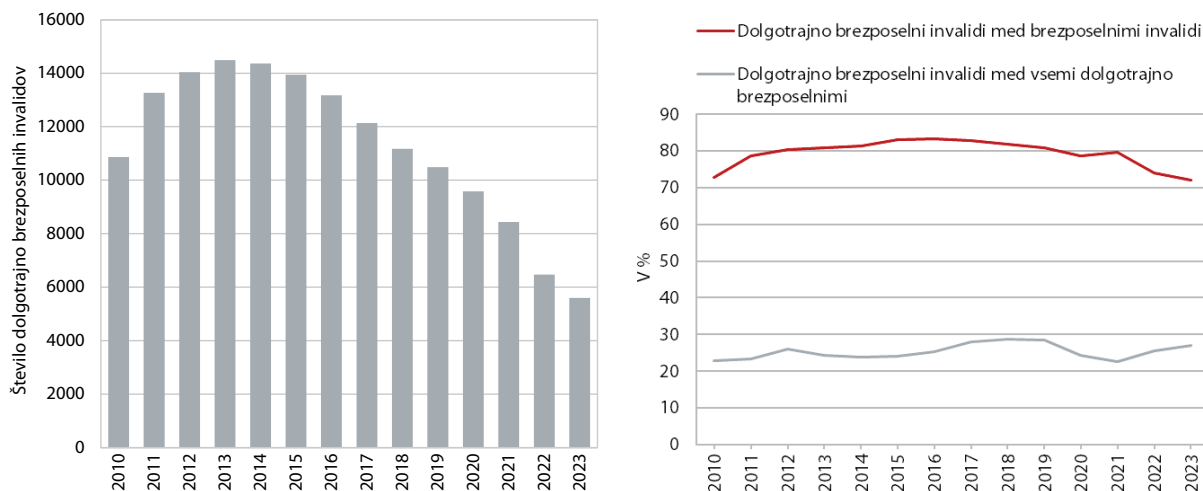
Slika 2: Število brezposelnih oseb s statusom invalidnosti se od leta 2013 zmanjšuje (levo), delež brezposelnih oseb s statusom invalidnosti glede na vse brezposelne osebe pa se je v tem obdobju rahlo povečal (desno)

Vir: ZRSZ (2024).

Ranljive skupine na trgu dela, med katere uvrščamo tudi osebe z invalidnostmi, so bolj izpostavljene dolgotrajni brezposelnosti. V evidenci brezposelnih predstavljajo težje zaposeljive osebe (nizko izobraženi, starejši od 55 let, iskanci prve zaposlitve in osebe z zdravstvenimi ter drugimi ovirami) glavnino dolgotrajne brezposelnosti. Konec leta 2023 je med vsemi dolgotrajno brezposelnimi delež dolgotrajno brezposelnih oseb s statusom invalidnosti znašal 26,9 %. Dolgotrajna brezposelnost vodi v zmanjšanje (ekonomske) neodvisnosti, motivacije in kompetenc, poleg tega pa so dolgotrajno brezposelne osebe tudi vse manj socialno vključene ter aktivne (ZRSZ, 2023). Med vsemi brezposelnimi osebami s statusom invalidnosti je bilo leta 2023, podobno kot leta 2010, kar dobrih 70 % takšnih, ki so bile v evidenci brezposelnih oseb prijavljene že eno leto ali več, v obdobju 2012–2019 pa celo več kot 80 %. Čeprav ostaja delež velik, pa je spodbudno, da se vse od leta 2016 zmanjšuje in je danes najnižji v zadnjem desetletju (ZRSZ, 2024). Prav tako je najnižje tudi število dolgotrajno brezposelnih oseb s statusom invalidnosti, in sicer je bilo konec leta 2023 v evidenci brezposelnih 5.599 dolgotrajno brezposelnih oseb s statusom invalidnosti, kar je približno polovica manj kot leta 2018 (11.175). Delež oseb s statusom invalidnosti, ki so se zaradi zaposlitve odjavili iz evidence brezposelnih, med skupnim številom odjav zaradi zaposlitve, se zvišuje, sama struktura odjav po vzroku odjave iz evidence brezposelnih pa se med leti bistveno ne spreminja (Slika 4, levo). Leta 2023 je bilo med vsemi odjavami zaradi zaposlitve 5,5 % oseb s statusom invalidnosti, kar je največ v zadnjem desetletju (Slika 4, desno) (ZRSZ, 2024). Podatek lahko kaže na to, da je pomanjkanje delovne sile vplivalo na povečanje zaposlovanja tudi med osebami z invalidnostmi.

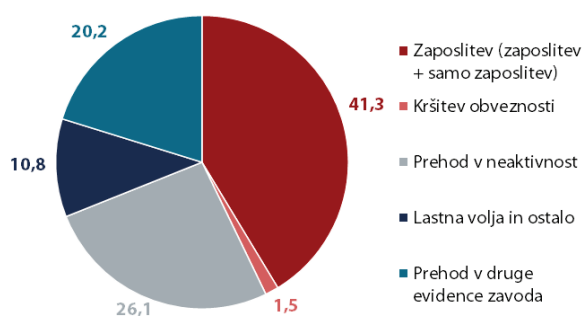
Slika 3: Število in delež dolgotrajno brezposelnih oseb s statusom invalidnosti med brezposelnimi osebami s statusom invalidnosti se zmanjšujeta, v primerjavi z letom 2019 je upadel tudi delež dolgotrajno brezposelnih oseb s statusom invalidnosti med vsemi dolgotrajnimi brezposelnimi

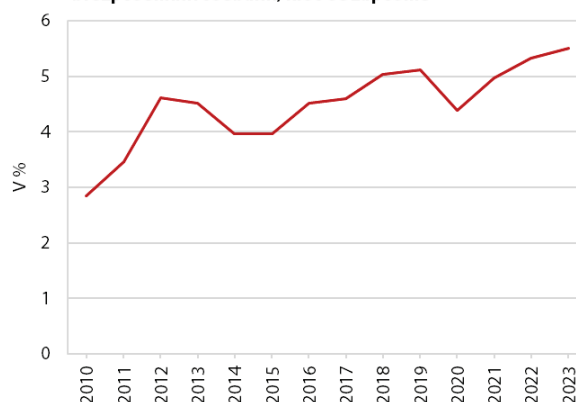
Vir: ZRSZ (2024).

Slika 4: Največ oseb s statusom invalidnosti se je iz evidence brezposelnih odjavilo zaradi zaposlitve; povečuje se delež zaposlitev oseb s statusom invalidnosti med vsemi registriranimi brezposelnimi, ki so se iz registra brezposelnih odjavili zaradi zaposlitve

Odjave invalidov iz evidence brezposelnih oseb po razlogih, v %, leta 2023

Delež odjav invalidov iz evidence brezposelnih zaradi zaposlitve med vsemi registriranimi brezposelnimi osebami, ki so se zaposlile

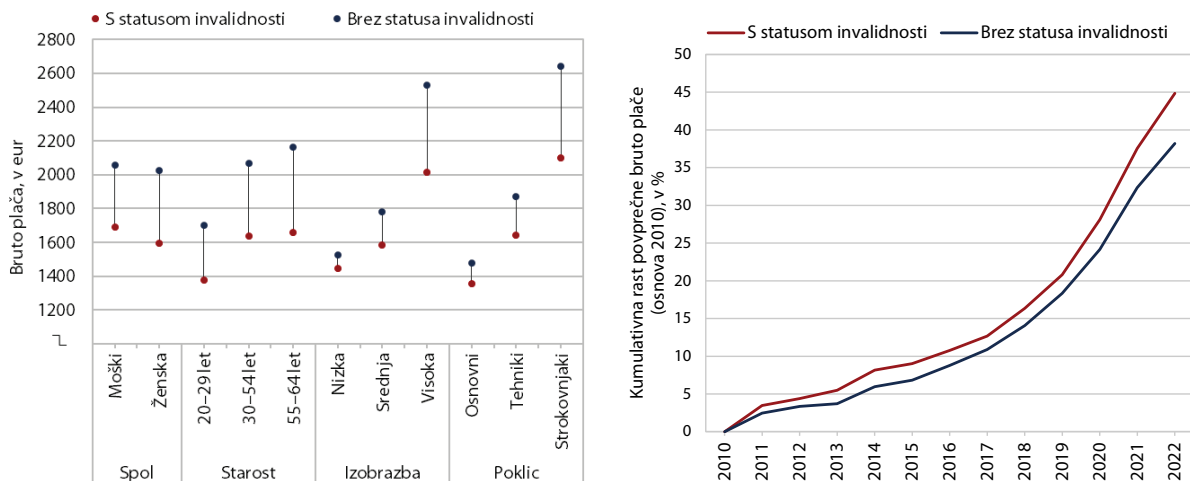
Vir: ZRSZ (2024).

V Sloveniji je bila leta 2022 povprečna plača tako moških kot žensk s statusom invalidnosti nižja kot pri osebah brez invalidnosti. Za porazdelitev plač v Sloveniji je značilna zgoščenost pri nizkih plačah, kar je še bolj izrazito pri osebah s statusom invalidnosti (Slika 6). Iz porazdelitve plač analiziranega vzorca⁷ izhajajo, da je leta 2022 polovica zaposlenih oseb s statusom invalidnosti prejela plačo, nižjo od 1.450 evrov bruto (osebe brez invalidnosti 1.810 evrov bruto), okoli 17 % jih je prejelo minimalno plačo (1.074,43 evrov bruto z razponom +/- 10 %), povprečna bruto plača oseb s statusom invalidnosti pa je bila za 397,4 evrov oz. 19,4 % nižja od povprečne bruto plače oseb brez statusa invalidnosti. Nižje plače pri osebah s statusom invalidnosti je opaziti pri vseh starostnih skupinah in vseh ravneh izobrazbe. Nižja je izobrazba, manjša je plačna vrzel, večja

⁷ V analizi smo uporabili podatke, ki so nastali z združitvijo mikropodatkov delovno aktivnega prebivalstva (DAK) in napovedi za odmero dohodnine. Zaposlena oseba je v našem primeru oseba v starosti 20–64 let, ki je bila celo leto zaposlena pri pravni ali fizični osebi, pri istem delodajalcu, imela delo za polni delovni čas, nedoločen ali določen čas, ni bila na porodniški ali dolgotrajni bolniški in je prejela vsaj 90 % minimalne plače. V vzorcu za posamezno leto je bilo v povprečju okoli 530 tisoč oseb.

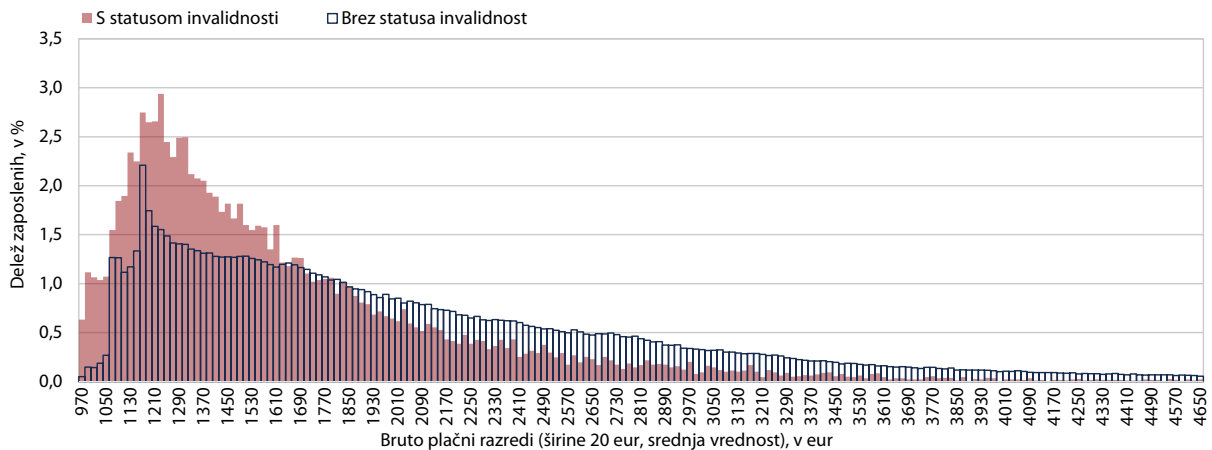
vrzel je pri višji izobrazbi. Tako je med zaposlenimi z visoko izobrazbo razlika v plači 22,7-odstotna, med tistimi z nizko izobrazbo pa 5,4-odstotna. Enak trend se kaže tudi pri poklicih. Plačna vrzel je manjša pri osnovnih poklicih in večja pri zahtevnejših (Slika 5, levo). Razlike v plači, s katero se soočajo osebe z invalidnostmi, odražajo potencialno diskriminacijo. Za preprečevanje neenakosti in doseganje ciljev ESSP bodo potrebni učinkovitejši ukrepi in mehanizmi. Ker pa so plače oseb s statusom invalidnosti bolj strnjene pri nižjih plačah in se je v zadnjem obdobju minimalna plača povečevala hitreje od povprečne plače, je bila v zadnjih letih rast plač oseb s statusom invalidnosti večja kot pri osebah brez invalidnosti (Slika 5, desno).

Slika 5: Povprečne bruto plače oseb s statusom invalidnosti so nižje kot pri osebah brez tega statusa (levo); plače oseb s statusom invalidnosti rastejo hitreje kot pri osebah brez statusa invalidnosti (desno)

Vir: SURS (2024).

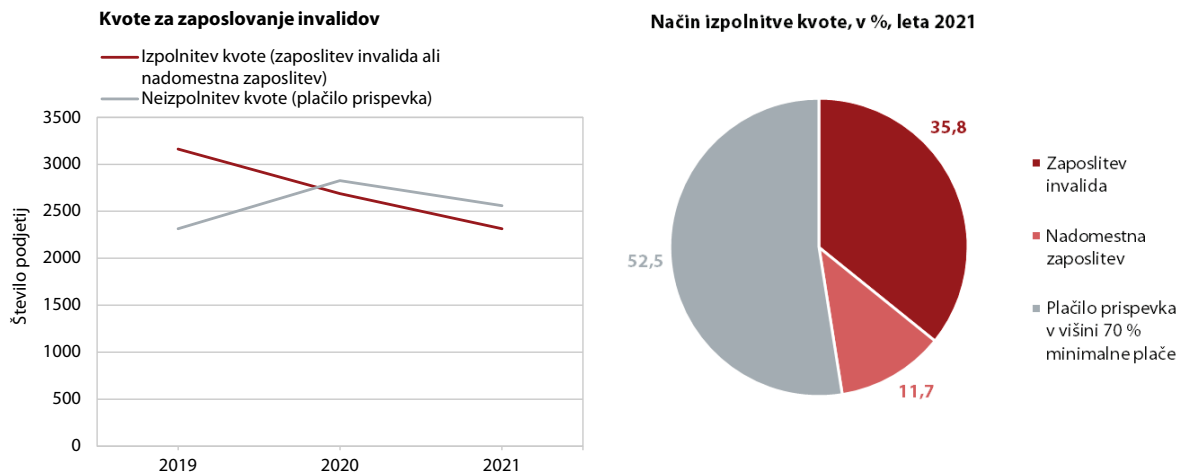
Slika 6: Povprečne bruto plače oseb s statusom invalidnosti so bolj zgoščene pri nižjih plačah kot pri osebah brez invalidnosti

Vir: SURS (2024).

Le dobra tretjina slovenskih podjetij, ki so zavezanci za izpolnitev kvote za zaposlovanje invalidov, to izpolni z zaposlitvijo osebe s statusom invalidnosti. Kvotni sistem⁸ in vzpodbude za zaposlovanje⁹ invalidov, kot ukrepa za enakopravnejše vključevanje oseb z invalidnostmi na trg dela, ureja Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (ZZRZI, 2004). Kvota je po tem zakonu obvezni delež oseb s statusom invalidnosti, ki jih mora delodajalec, ki je zavezanec za kvoto, zaposliti, glede na število zaposlenih v podjetju ter glavno dejavnost. Ker večino slovenskega gospodarstva predstavljajo mikro podjetja z manj kot 10 zaposlenimi, je bilo leta 2021 zavezancev za izpolnitev kvote le 4.873 podjetij. 2.314 podjetij je izpolnilo kvoto, od tega 568 z nadomestno izpolnitvijo kvote, 2.559 podjetij pa ne (Slika 7, desno) (Zaviršek, 2023). Ta podjetja so dolžna za vsako manjkajočo osebo s statusom invalidnosti, ki bi jo morali zaposlovati, Javnemu štipendijskemu, razvojnemu, invalidskemu in preživninskemu skladu RS mesečno plačevati prispevek v višini 70 % minimalne plače. Raziskava IRSSV (2011) je kot večjo pomanjkljivost kvotnega sistema izpostavila, da so kvote najnižje ravno za dejavnosti, kjer je velik potencial in bi se osebe z invalidnostmi lahko zaposlovale v največji meri, kot je na primer javni sektor, za katerega je obvezna kvota le 2 %. ZNE (2024) pa izpostavlja, da so spodbude za zaposlovanje ljudi z invalidnostmi na voljo le delodajalcem, ki zaposlujejo delavca s prizanim statusom invalida, in ne vsem, ki zaposlujejo osebe z invalidnostmi.

Slika 7: Več kot polovica podjetij, zavezancev za izpolnitev kvote, zaradi neizpolnitve kvote plačuje prispevek v višini 70 % minimalne plače

Vir: Zaviršek (2023).

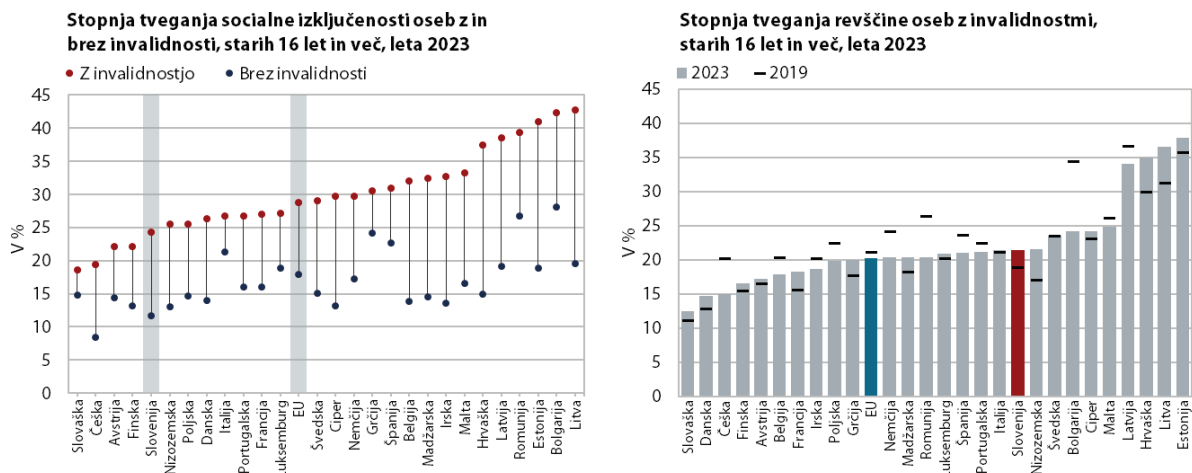
⁸ Zavezanec za izpolnjevanje kvote je vsak delodajalec, ki je pravna ali fizična oseba, registrirana v Sloveniji, in ima najmanj 20 zaposlenih. Kvota je glede na registrirano področje glavne dejavnosti SKD delodajalca lahko različna, vendar ne more biti nižja od 2 % in ne višja od 6 % skupnega števila zaposlenih. Delodajalec lahko kvoto izpolni z: (i) zaposlitvijo predpisanega števila oseb s statusom invalida, (ii) nadomestno izpolnitvijo kvote (sklenitev pogodbe z invalidskim podjetjem ali zaposlitvenim centrom) ali s (iii) plačilom prispevka v višini 70 % minimalne plače Javnemu štipendijskemu, razvojnemu, invalidskemu in preživninskemu skladu RS (JŠRIPS, 2021).

⁹ Finančne vzpodbude za zaposlovanje invalidov: subvencije plač invalidom, plačilo stroškov prilagoditve delovnih mest in sredstev za delo invalidov, plačilo stroškov storitev v podpornem zaposlovanju, oprostitev plačila prispevkov za pokojninsko in invalidsko zavarovanje zaposlenih invalidov, nagrade za preseganje kvote, letne nagrade delodajalcem za dobro prakso na področju zaposlovanja invalidov, druge vzpodbude na področju zaposlovanja invalidov in ohranjanja delovnih mest za invalide ter druge razvojne vzpodbude (JŠRIPS, 2021).

2 Kakovost življenja oseb z invalidnostmi

Stopnja tveganja socialne izključenosti oseb z invalidnostmi je v Sloveniji med nižjimi v EU, vendar še vedno za polovico višja kot pri osebah brez invalidnosti. Leta 2023 (upoštevani dohodki iz leta 2022) je bilo v Sloveniji tveganju socialne izključenosti izpostavljenih 24,3 % oseb z invalidnostmi, starih 16 let in več, v primerjavi z 11,7 % oseb brez invalidnosti. Za starost 16–64 leti je imela Slovenija leta 2022 najnižje tveganje socialne izključenosti oseb z invalidnostmi, in sicer 19,9 %. Stopnja je v letu 2023 nekoliko porasla. Za starejše od 65 let pa je stopnja tveganja socialne izključenosti že vrsto let višja kot v povprečju EU. Pomemben vidik je tudi stopnja oviranosti posameznika, težja kot je oviranost, višja je stopnja tveganja socialne izključenosti. Leta 2023 je bila stopnja tveganja za osebe s težjo oviranostjo 32,0-odstotna (EU: 35,6), za osebe z zmerno oviranostjo pa 20,8-odstotna (EU: 26,3). Slovenija se je v zadnjih letih po vseh treh podindeksih¹⁰ stopnje tveganja socialne izključenosti večinoma uvrščala bolje od povprečja EU. Med vsemi državami EU je imela leta 2022 za osebe z invalidnostmi najnižjo stopnjo resne materialne in socialne prikrajšanosti¹¹, in sicer 3,2 %, vendar je ta v letu 2023 nekoliko porasla (na 4,7%). Prav tako je porasla tudi stopnja tveganja revščine¹² oseb z invalidnostmi, ki je bila leta 2023 v Sloveniji (21,4 %) višja kot v povprečju EU (20,2 %).

Slika 8: Stopnja tveganja socialne izključenosti oseb z in brez invalidnosti sta med nižjimi v EU (levo), medtem ko je stopnja tveganja revščine oseb z invalidnostmi višja kot v povprečju EU (desno)

Vir: Eurostat (2024).

V Sloveniji je bila stopnja tveganja revščine delovno aktivnih oseb¹³ z invalidnostmi v letu 2023 med najvišjimi v zadnjem desetletju, a pod povprečjem EU. Z izjemo leta 2017, ko je bila stopnja najvišja v zadnjih desetih letih (8,2 %), je bila v Sloveniji stopnja tveganja revščine delovno aktivnih oseb z invalidnostmi vedno med najnižjimi v EU. Po podatkih EU-SILC 2023 (upoštevani dohodki iz leta 2022) je stopnja tveganja revščine delovno aktivnih oseb z invalidnostmi, starih 18 let in več, v Sloveniji znašala 7,2 %, kar je za 3,1 o. t. več kot leta 2019. Povečala se je tudi vrzel med stopnjo tveganja revščine delovno aktivnih oseb z invalidnostmi, v primerjavi z osebami brez invalidnosti (z 0,2 o. t. v letu 2022 na 1,6 o. t. v 2023). Stopnja tveganja revščine delovno aktivnih oseb z invalidnostmi v Sloveniji ostaja višja za moške (8,5 %) kot za ženske (5,6 %). Za ženske z invalidnostmi je bila najverjetneje zaradi boljše izobrazbe kot pri moških in kot v povprečju EU leta 2023 ena izmed najnižjih v EU (9,6 %).

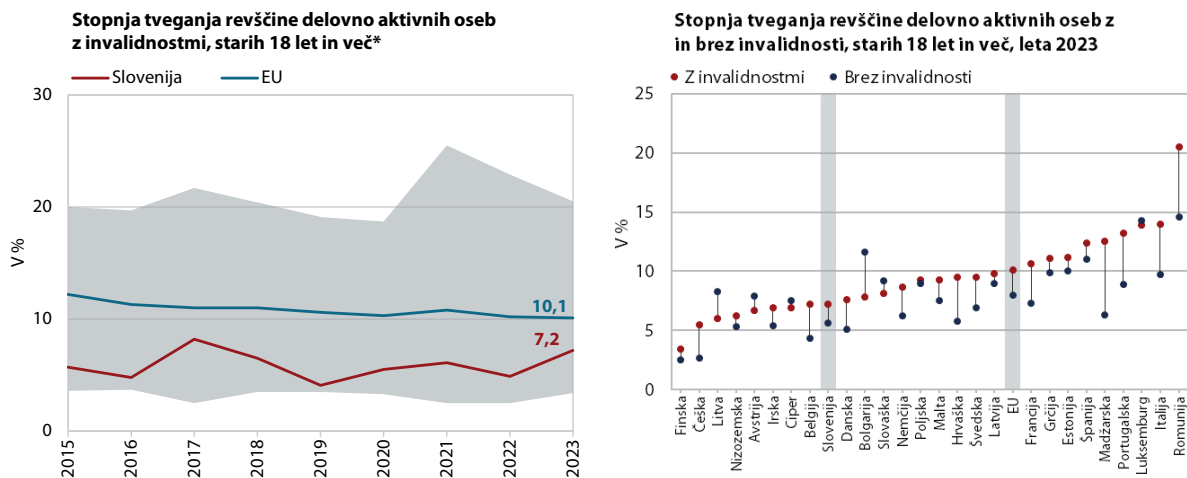
¹⁰ Stopnja tveganja socialne izključenosti meri odstotek oseb, ki živijo pod pragom tveganja revščine ali so resno materialno in socialno prikrajšane ali živijo v gospodinjstvih z zelo nizko delovno intenzivnostjo, glej Stare idr. (2024).

¹¹ Odstotek oseb, ki živijo v gospodinjstvu, ki izkazuje pomanjkanje vsaj 7 od 13 elementov prikrajšanosti, glej Stare idr. (2024).

¹² Odstotek oseb, ki živijo v gospodinjstvu z ekvivalentnim razpoložljivim dohodkom, manjšim od 60 % mediane ekvivalentnega razpoložljivega dohodka vseh gospodinjstev, pri čemer se upošteva t. i. prilagojena OECD-jeva ekvivalenčna lestvica.

¹³ Odstotek delovno aktivnih, ki živijo v gospodinjstvih, v katerih je razpoložljivi dohodek pod pragom tveganja revščine (tj. pod 60 % mediane razpoložljivega dohodka vseh gospodinjstev).

Slika 9: Stopnja tveganja revščine delovno aktivnih oseb z invalidnostmi, kljub porastu v letu 2023, ostaja nižja od povprečja EU (levo) in je v večini držav članic EU višja pri osebah z invalidnostmi kot pri osebah brez invalidnosti (desno)

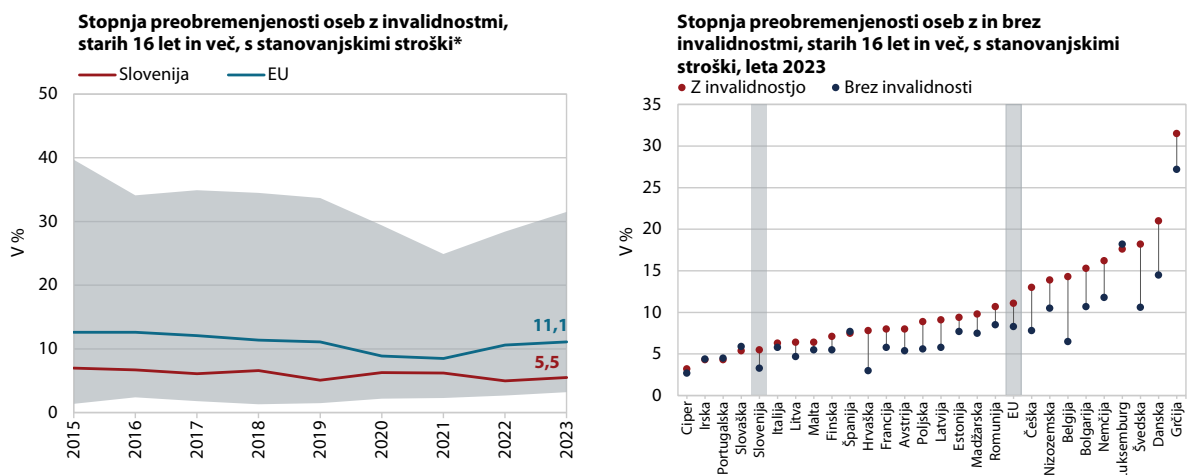

Vir: Eurostat (2024).

Opomba: *osenčeno polje na sliki levo prikazuje razpon med državama EU z najmanjšo in največjo vrednostjo.

Pri osebah z invalidnostmi je v Sloveniji stopnja preobremenjenosti s stanovanjskimi stroški¹⁴, podobno kot v večini drugih državah EU, višja kot pri osebah brez invalidnosti, a nižja kot v povprečju EU. V večini držav EU osebe z invalidnostmi, stare 16 let in več, pogosteje živijo v gospodinjstvih, kjer stanovanjski stroški predstavljajo večje breme za razpoložljivi dohodek kot pri osebah brez invalidnosti. Stopnja preobremenjenosti s stanovanjskimi stroški je bila leta 2023 v Sloveniji za osebe z invalidnostmi 5,5-odstotna, za osebe brez invalidnosti pa 3,3-odstotna. Leta 2022 je bila v Sloveniji po večletnem padanju stopnja preobremenjenosti s stanovanjskimi stroški oseb z invalidnostmi najnižja od leta 2015, in sicer 5,0-odstotna (EU: 10,6-odstotna), a je leta 2023 nekoliko porasla (Slika 10, levo).

Slika 10: Stopnja preobremenjenosti oseb z invalidnostmi s stanovanjskimi stroški je v večini držav EU, vključno s Slovenijo, višja za osebe z invalidnostmi kot za osebe brez invalidnosti

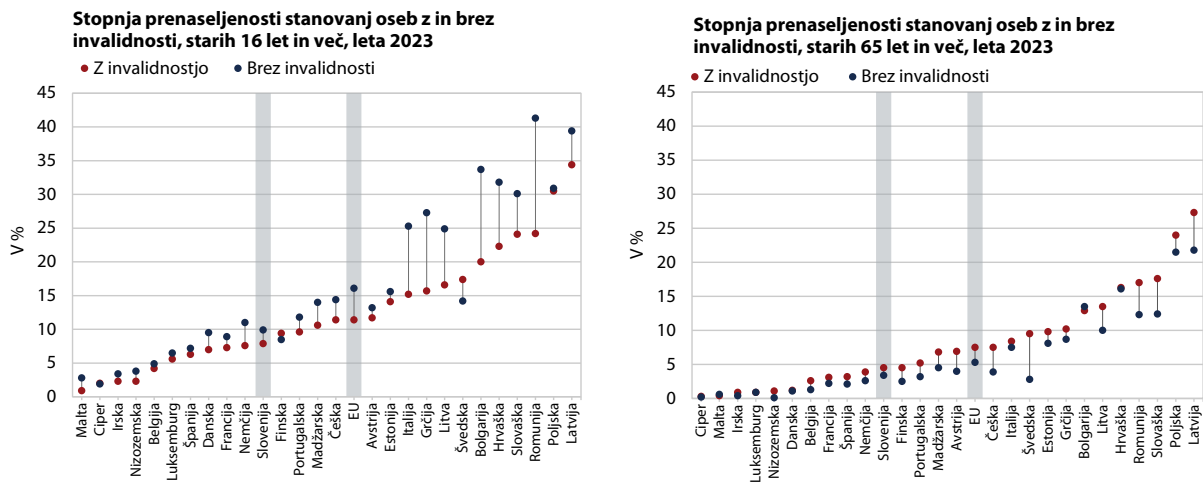
Vir: Eurostat (2024).

Opomba: *osenčeno polje na levi sliki prikazuje razpon med državama EU z najmanjšo in največjo vrednostjo.

¹⁴ Odstotek oseb, ki živijo v gospodinjstvih, v katerih so stanovanjski stroški višji od 40 % celotnega razpoložljivega dohodka gospodinjstva, glej Stare idr. (2024).

V Sloveniji in v povprečju EU je stopnja prenaseljenosti stanovanj¹⁵ za osebe z invalidnostmi, starejše od 16 let, nižja kot za osebe brez invalidnosti, medtem ko osebe z invalidnostmi, starejše od 65 let, pogosteje od oseb brez invalidnosti živijo v prenaseljenem stanovanju. V večini držav EU osebe z invalidnostmi, stare 16 let in več, manj pogosto od oseb brez invalidnosti živijo v prenaseljenih stanovanjih in pogosteje živijo same. Leta 2019 je ena od treh oseb z invalidnostmi živela sama, v primerjavi z vsako peto osebo brez invalidnosti (OECD, 2021). Za starostno skupino 65 let in več pa je sicer značilna nizka stopnja prenaseljenosti stanovanj, a v večini držav EU osebe z invalidnostjo, stare 65 let in več, pogosteje živijo v prenaseljenem stanovanju kot osebe brez invalidnosti.

Slika 11: Stopnja prenaseljenosti stanovanj oseb z invalidnostmi, starih 16 let in več, je nižja kot pri osebah brez invalidnosti; za osebe z invalidnostmi, starejše od 65 let, pa je višja kot pri osebah brez invalidnosti

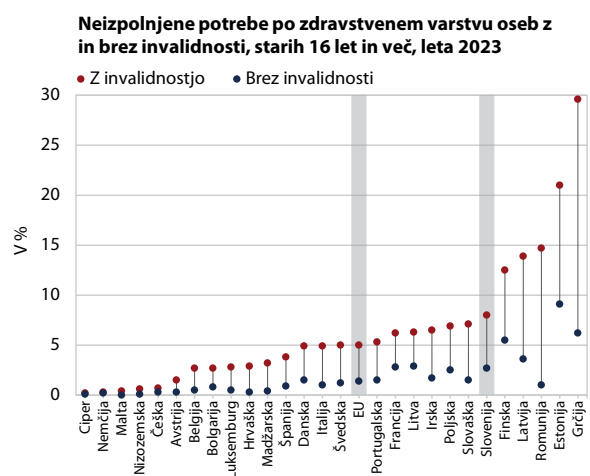
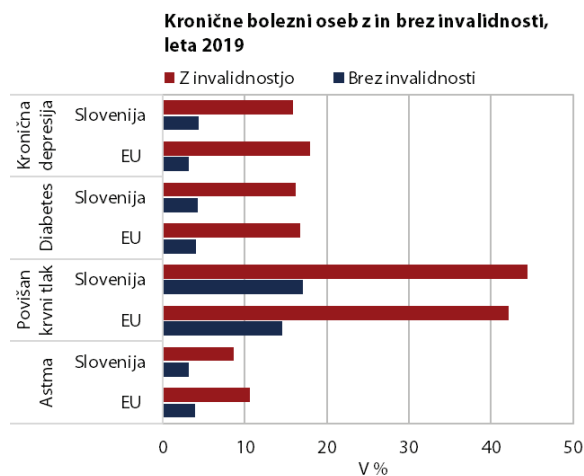
Vir: Eurostat (2024).

V Sloveniji je imelo leta 2023 neizpolnjeno potrebo po zdravstveni oskrbi¹⁶ 8,0 % oseb z invalidnostmi, kar je še vedno več kot pred epidemijo covid-19 in več kot v povprečju EU. Kot določa Konvencija o pravicah invalidov, imajo osebe z invalidnostmi pravico do najvišjega dosegljivega zdravstvenega standarda brez diskriminacije zaradi invalidnosti, vendar se glede na poročilo Svetovne zdravstvene organizacije ti še vedno soočajo s številnimi neenakostmi v zdravju. Omejen dostop do zdravstvenega varstva pri posameznih skupinah prebivalstva, med drugim tudi pri osebah z invalidnostmi, povečuje neenakosti na področju zdravja (ZNE, 2024). Osebe z invalidnostmi imajo še vedno večje tveganje za kronične bolezni, kot so diabetes, astma, osteoporoza, povišan krvni tlak, slabo ustno zdravje in kronična depresija (WHO, 2022). Osebe z invalidnostmi pogosteje poročajo o nezadovoljenih potrebah po zdravstveni oskrbi. V EU osebe z invalidnostmi, stare 16 let in več, približno štirikrat pogosteje poročajo o neizpoljenih potrebah po zdravstvenem varstvu kot osebe brez invalidnosti. Da je zdravstveno varstvo pogosto predrago, pot do njega predloga in vključuje dolge čakalne dobe, je leta 2023 na ravni EU poročalo 5,0 % (Slo: 8,0 %) oseb z invalidnostmi, v primerjavi z 1,4 % (Slo: 2,7 %) oseb brez invalidnosti.

¹⁵ Odstotek oseb, ki živijo v stanovanjih s premajhnim številom sob glede na število, spol in starost članov gospodinjstva, gl. Stare idr. (2024).

¹⁶ Kot osnovni kazalnik dostopnosti zdravstvenega varstva se v okviru evropskega stebra socialnih pravic uporablja anketni kazalnik neizpoljenih potreb po zdravstveni oskrbi (*medical examination*) zaradi finančnih razlogov, oddaljenosti ali čakalne dobe (UMAR, 2024).

Slika 12: Osebe z invalidnostjo se pogosteje srečujejo s kroničnimi boleznimi kot osebe brez invalidnosti (levo) in so v Sloveniji leta 2023 pogosteje poročale o neizpolnjenih potrebah po zdravstveni oskrbi kot v povprečju EU (desno)

Vir: Eurostat (2024).

Zaključek

Osebe z invalidnostmi še vedno spadajo med prikrajšane skupine, kar se kaže v njihovi podpovprečni vključenosti na trg dela in pogostejši izpostavljenosti dolgotrajni brezposelnosti, vendar se je v luči velikega pomanjkanja delovne sile ter visoke stopnje delovne aktivnosti njihov položaj na trgu dela v zadnjih letih nekoliko izboljšal. V Sloveniji se je ob zniževanju splošne registrirane brezposelnosti zmanjšalo tudi število brezposelnih oseb s statusom invalidnosti. Predpostavljali smo, da bodo delodajalci zaradi velikega pomanjkanja delavcev bolj pripravljeni zaposlovati tudi dolgotrajno brezposelne osebe, vključno z osebami z invalidnostmi. Analiza je pokazala, da se je število dolgotrajno brezposelnih oseb s statusom invalidnosti od leta 2018 prepolovilo, znižal se je tudi njihov delež med vsemi brezposelnimi osebami s statusom invalidnosti. Tako število brezposelnih oseb s statusom invalidnosti kot dolgotrajno brezposelnih sta, kot posledica splošnega izboljšanja razmer na trgu dela, najnižja v zgodovini. Zvišal se je tudi delež odjav oseb s statusom invalidnosti iz evidence brezposelnih zaradi zaposlitve, glede na skupno število odjav zaradi zaposlitve. Možnosti za povečanje stopnje delovne aktivnosti oseb z invalidnostmi ostajajo omejene, predvsem zaradi njihove pogosto neugodne starostne in izobrazbene strukture. V primerjavi z EU ima Slovenija podpovprečno vrzel v stopnji delovne aktivnosti oseb z invalidnostjo glede na osebe brez invalidnosti, ki se od leta 2020 zmanjšuje. Plače oseb s statusom invalidnosti ostajajo nižje, a rastejo hitreje kot pri osebah brez statusa invalidnosti.

Kakovost življenja oseb z invalidnostmi se je od leta 2020 postopoma izboljševala in je leta 2022 dosegla raven pred epidemijo, nato pa se je položaj leta 2023 nekoliko poslabšal. Pri vseh analiziranih kazalnikih kakovosti življenja oseb z invalidnostmi, razen stopnji tveganja revščine in neizpolnjenih potrebah po zdravstveni oskrbi, se Slovenija uvršča bolje od povprečja EU. Stopnja tveganja socialne izključenosti je leta 2022 dosegla raven pred epidemijo, stopnja resne materialne in socialne prikrajšanosti oseb z invalidnostmi je bila leta v Slovenija 2022 najnižja v EU. Velik izziv pa ostaja stopnja tveganja revščine oseb z invalidnostmi, ki je v porastu in je bila leta 2023 višja kot v povprečju EU. Nizka, a višja kot pri osebah brez invalidnosti, ostaja stopnja preobremenjenosti s stanovanjskimi stroški, ki je leta 2022 dosegla najnižjo vrednost v zadnjih letih. Poslabšanje glede na EU je bilo v letu 2023 opaziti pri stopnji tveganja revščine delovno aktivnih oseb z invalidnostmi, saj je bila v Sloveniji druga najvišja v zadnjem desetletju. To nas ne uvršča več med države z eno najnižjih stopenj tveganja revščine delovno aktivnih oseb z invalidnostmi, še vedno pa smo uvrščeni bolje od povprečja EU. Tako osebe z kot brez invalidnosti v Sloveniji pogosteje kot na ravni EU poročajo o neizpolnjenih potrebah po zdravstvenem varstvu, ki ostajajo večje kot pred epidemijo in so se leta 2023 zopet malenkost povečale.

Literatura in viri

- Atanasova, A.** (2024). Narrowing the employment gap for people with disabilities. The need for effective policy implementation. Bruselj: The European Trade Union Institute. Pridobljeno s <https://www.etui.org/publications/narrowing-employment-gap-people-disabilities>
- EK.** (2021). Unija enakosti: strategija o pravicah invalidov za obdobje 2021–2030. Pridobljeno s <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0101>
- Eurostat.** (2024). Eurostat [podatkovna baza]. Luxembourg: Eurostat. Pridobljeno s <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- Grammenos, S.** (2023). European comparative data on persons with disabilities. Equal opportunities, fair working conditions, social protection and inclusion, health analysis and trends. Data 2020. Bruselj: Evropska komisija. Pridobljeno s <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/90971734-84fc-11ee-99ba-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-323269498>
- IRSSV.** (2011). Raziskava o pravicah invalidov, ki jih zagotavlja država, in njihovem uresničevanju. Zbirka socialnih transferjev in drugih pravic invalidov s finančnim ovrednotenjem le-teh ter ocena njihove ustreznosti iz uporabniške perspektive, IRSSV 04/2011. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo. Pridobljeno s <https://irssv.si/wp-content/uploads/2023/10/Raziskava-o-pravicah-invalidov.pdf>
- IRSSV.** (2024). Socialni položaj v Sloveniji 2022 – 2023, končno poročilo V2, IRSSV 2/2024. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo. Pridobljeno s https://irssv.si/wp-content/uploads/2024/04/Koncno-porocilo-Socialni-polozej-2022-2023_V2.pdf
- JŠRIPS.** (2021). Kvotni sistem in spodbujanje zaposlovanja invalidov. Ljubljana: Javni študentski, razvojni, invalidski in preživninski sklad RS. Pridobljeno s https://www.srips-rs.si/storage/app/media/Zlo%C5%BEenke%20sklada/JSRIPS_INVALIDI_Brosura_SAJ_v10.pdf
- MDDSZ.** (2022). Končno poročilo o uresničevanju Akcijskega programa za invalide 2014–2021 v letu 2021. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti. Pridobljeno s <https://www.gov.si/zbirke/projekti-in-programi/akcijski-program-za-invalide/>
- OECD.** (2021). Housing outcomes among people with disabilities. Pridobljeno s <https://www.oecd.org/els/family/HC4.1-Housing-outcomes-people-with-disabilities.pdf>
- Stare, M., Inglič, R. T., Intihar, S. in Pirnat, U.** (2024). Življenjski pogoji. Ljubljana: SURS. Pridobljeno s <https://www.stat.si/statweb/File/DocSysFile/8291>
- SURS.** (2024). SURS mikropodatki [mikropodatki]. Ljubljana: Statistični urad RS.
- UMAR.** (2021). Evropski steber socialnih pravic, Slovenija 2000–2020. Ljubljana: Urad RS za makroekonomske analize in razvoj. Pridobljeno s https://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/ESSP/2021/ESSP_splet.pdf
- UMAR.** (2024). Poročilo o razvoju 2024. Ljubljana: Urad RS za makroekonomske analize in razvoj. Pridobljeno s https://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/razvoj_slovenije/2024/slovenski/POR2024_01.pdf
- WHO.** (2022). Global report on health equity for persons with disabilities. Ženeva: Svetovna zdravstvena organizacija. Pridobljeno s <https://www.who.int/publications/i/item/9789240063600>
- Zaviršek, D.** (2023). Striving for an inclusive labour market in Slovenia. Positive actions and reasonable accommodation to facilitate hiring and employment of persons with disabilities involving employers and employer initiatives. Bruselj: Evropska komisija. Pridobljeno s <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/bb6a54bd-fb70-11ed-a05c-01aa75ed71a1/language-en>
- ZNE.** (2024). Za uresničevanje pravic vseh ljudi z invalidnostmi v Sloveniji [posebno poročilo]. Ljubljana: Zagovornik načela enakosti. Pridobljeno s https://zagovornik.si/wp-content/uploads/2024/08/Posebno-porocilo_Za-uresnicevanje-pravic-vseh-ljudi-z-invalidnostmi-v-Sloveniji.pdf

ZRSZ. (2023). Strokovna izhodišča za leto 2024. Ljubljana: Zavod RS za zaposlovanje. Pridobljeno s https://www.ess.gov.si/fileadmin/user_upload/Trg_dela/Dokumenti_TD/Analize/Strokovna_izhodišča_za_2024.pdf

ZRSZ. (2024). Podatki o brezposelnosti invalidov [interni podatki]. Ljubljana: Zavod RS za zaposlovanje.

ZZRZI – Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov. (2004). Ur. l. RS, št. 16/07 – UPB, 87/11, 96/12 – ZPIZ-2, 98/14 in 18/21. Pridobljeno s <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO3841>